

De Godsvraag tussen Nihilisme en Ietsisme

Enkele gedachten naar aanleiding van het jubileum van Jaap Goorhuis

Meer dan veertig jaar geleden heb ik Jaap Goorhuis, toen student in zijn tweede jaar, leren kennen als een serieus, oprecht en integer mens. En dat is hij door de jaren heen gebleven, ook in zijn theologisch denken, anders had hij er al lang de brui aan gegeven. Wel is hij, naar eigen zeggen, niet gezegend met de gave van de nuance, zoals reeds blijkt uit de met stelligheid geponeerde bewering aan het begin van zijn toelichting bij het thema “Niets en iets” (nu ook verschenen in *Kerk in Stad* van 15 februari 2008): “De uitspraak ‘Ik geloof in God’ heeft mijns inziens elke betekenis verloren. Iedereen verstaat er iets anders onder en dus wordt er niets mee gezegd.” Dit zou betekenen dat het geloof in God niets inhoudt, omdat er geen consensus over de godsvraag bestaat. Om dit te nuanceren wil ik mijn steentje bijdragen, want ik denk niet dat geloof in God afhankelijk is van eenheidsdenken over de godsvraag. Trouwens, denken over God en geloven in God zijn twee.

Over wat theologie is kun je lang en breed praten, maar voor mij is theologie spreken over God, dat wil zeggen, de godsvraag expliciet aan de orde stellen. In de christelijke theologie is dit een spreken over God op grond van het spreken over God in de Schrift (de Hebreeuwse Bijbel), die we delen met gelovende Joden, en in de christelijke Naschrift (het zogeheten Nieuwe Testament). Als wetenschap is theologie, zoals alle andere wetenschappen, een rationele aangelegenheid. Het object van onze wetenschap is niet God, maar voorstellingen die mensen van God hebben, die wij aan een kritische evaluatie en voortgaande bezinning onderwerpen. De omschrijving van theologie als ‘godgeleerdheid’ is daarom in hoge mate misleidend. Theologen zijn geen godgeleerden; hooguit bijbelgeleerden, experts op het gebied van de kerkelijke traditie, godsdienstwetenschappers. Van de resultaten van hun denkwerk kunnen mensen profiteren bij hun eigen denken over, en hun beeld van God.

Als theologen bevinden we ons tussen de afgrond van het nihilisme, aan de ene kant (er is Niets, er is géén God – de grootste dwaasheid volgens Psalm 14), en de afgrond van de pretentie *precies te weten wat/wie/hoe God is*, aan de andere kant. Wanneer ds. Goorhuis het heeft over “balancerend op de rand van het nihilisme”, dan is dat een duidelijk bewijs dat hij tenminste geen Nietsist is. Hij huivert terecht voor die buitenste duisternis waar geen God is. Maar hoe moeten we dan verstaan wat hij vervolgens zegt? Ik citeer: “Is er iets? Een God ergens? Ik kan het niet denken.” Dit lijkt lijnrecht in tegenspraak te zijn met zijn afwijzing van het nihilisme, want als je het Niets afwijst, dan kun je toch niet tegelijkertijd het iets ondenkbaar achten. Het ietsisme als naar God verwijzend (de treffende term van Ronald Plasterk) wijst hij dus af. Maar van ‘het Woord’ zegt hij: “Dat is in ieder geval iets!”

Alvorens nader in te gaan op dit hoogste ‘iets’, wil ik de lezer vragen te lezen wat er precies staat. Goorhuis zegt niet dat er geen God is, maar dat hij God als ‘iets daar ergens’ *niet kan denken*. Ik cursiveer, omdat ik daarin kan meegaan. God is inderdaad rationeel *ondenkbaar*. Het geloof in God is niet het resultaat van ons denken, al beweert Kuitert dat God door mensen is bedacht, waarbij hij geen onderscheid weet te maken tussen God en beelden van God die mensen er op nahouden. Niet God, maar hun beeld van God is door mensen bedacht. Dit brengt ons bij de cruciale vraag naar de relatie tussen de denken en geloven.

Religie en geloven hebben niet zozeer met rationeel denken te maken als wel met gevoel en intuïtie. Dit betekent echter niet dat het denken wordt uitgeschakeld bij het geloven. Ik geloof denkend, zelfs kritisch denkend. Onnadenkend geloven, het verstand op nul zetten, is geen optie. Omgekeerd, bij mijn denken schakel ik het geloof niet uit, want voorbij de grenzen van het denken en het weten is er altijd méér. Noem dit méér voorlopig ‘iets’. Als er niet ‘iets’ was, zou geloof zinloos zijn en zou theologie geen recht van bestaan hebben. Sterker nog, daar staat en valt alle spreken over God bij. Het ietsisme is het zijden draadje waar de theologie aan hangt. Wie dat doorknipt stort in de afgrond van het nihilisme. Daarom vind ik het onbegrijpelijk dat er in de media de afgelopen tijd zo stompzinnig negatief is gereageerd op het ietsisme. Kennelijk door lui die alles menen te weten over God. Laten we God danken dat er nog steeds een groot aantal van de (buitenkerkelijke) ondervraagden - 70% als ik me goed herinner – zegt dat er ‘iets’ is! Of zien we liever dat ook zij afglijden naar het atheïsme?

Wat *weten* we van dit iets? Mijn antwoord is: Niets! Hoe God werkelijk is - zijn *identiteit* - kunnen we nooit weten; wel kunnen we met betrekking tot zijn *imago*, de voorstellingen die we van hem hebben, onderscheiden tussen wel of niet verantwoorde godsbeelden. En daar kunnen we met elkaar over discussiëren en elkaar de ruimte geven om onderling te verschillen zonder elkaar te verketteren. Dit laatste kwam door de eeuwen heen altijd van de kant van lieden die menen dat ze de juiste kennis van God in pacht hebben. Van onze pretentie iets van God te *weten* moeten we echter zien af te komen, want iedere uitspraak over God is een *geloofsuitspraak*. Rationeel gezien, is God onvoorstelbaar. We stuiten in ons spreken over God niet zozeer op de grenzen van de taal als wel op de begrenzing van ons beperkte rationele voorstellingsvermogen. In onze taal hebben we namelijk metaforen – hoe ontoereikend ook – om dit onbenoembare, allesoverstijgende, mysterieuze iets te benoemen, dit ongenaakbare iets te genaken. We mogen ons gelukkig prijzen dat we in de Schrift en Naschrift een schat aan metaforen hebben, want heel het Bijbelse spreken over God is metaforisch. Daar komen namelijk *gelovende* mensen aan het woord, die door middel van verhalen en metaforen laten ze zien wat ze *geloven* wie God is, wat God doet, wat God zegt, wat God wil. Ze pretenderen niet het mysterie van zijn identiteit te onthullen, maar spreken vrijmoedig over zijn imago onder de mensen.

Bij hun spreken over God was er kennelijk de behoefte om zich het mysterieuze ‘iets’ als een ‘Persoon’ voor te stellen, die scheppend en levengevend handelt, een ‘mensvormige Persoon’, met wie communicatie mogelijk is, met wie een relatie aan te gaan is. Het iets krijgt dan ook een naam (vrij vertaald: Aanwezige), een stem, handen en voeten, ogen en oren, en een hart met daarin allerlei gevoelens. Het is in dit verband van fundamenteel belang dat we ons er steeds van bewust blijven dat het beeld van God als ‘Persoon’ niets meer is dan een spreken in overdrachtelijke zin, een antropomorfisme. God *heeft* niet een persoonlijkheid, maar in ons spreken over en tot hem kennen we hem persoonlijkheid toe. God *is* niet een persoon, maar zo kun je zich hem voorstellen, wil je niet blijven steken in abstracte aanduidingen. Maar het ‘persoonlijke’ dient nooit letterlijk opgevat te worden: het is en blijft een metafoor die verwijst naar dat ongrijpbare, abstracte iets.

Laten we nu kijken wat we met dat hoogste iets van ds. Goorhuis aan moeten: het Woord dat door de wereld gaat. Hoe mooi en vroom dit ook mag klinken, ik vrees dat hier een verafgoding van de Schrift op de loer ligt, waarbij een nieuw soort fundamentalisme zijn opwachting maakt. Ons ‘onderwerpen aan de letter van ons voortbestaan’? Wat een ongelukkig gekozen citaat! Dit loopt onvermijdelijk uit op een papieren paus. En daar zit niemand op te wachten. De Schriften zijn toch niets méér dan dienende instanties die heenwijzen naar ‘iets’ achter hun getuigenissen: naar God, volgens het getuigenis van de Joodse Schrift, en naar Jezus, volgens het getuigenis van de christelijke Naschrift. Wat de Schriften over God en Jezus te zeggen hebben kan ons diep raken, ontzag voor het Mysterie inboezemen, ons inspireren, verlichten, troosten, uitzicht en perspectief bieden.

Uit zijn artikel blijkt dat de Schriften uitleggen voor ds. Goorhuis de meest primaire taak van de theoloog is, en dat siert hem. Maar wat ik vreemd, zo niet bedenkelijk, vind is dat - juist in dit verband – met geen woord van God wordt gerept. Hij zegt alleen dat hij aangeraakt is “door de gestalte van Christus en, achter hem, door Mozes en de profeten, door Paulus en de apostelen” en dat allemaal “in de ruimte van de kerk”. Dit riekt naar christomonisme, de wrange vrucht van een theologie waarbij het godsgetuigenis van de Hebreeuwse Bijbel op dood spoor is gezet. Waar dit gebeurt, verdwijnt (metaforisch gesproken) God de Vader achter de gestalte van de Zoon, en wordt theologie gereduceerd tot christologie. De logische consequentie hiervan is dat je dan kunt volstaan met de christelijke Naschrift; de Schrift, die van God getuigt, kun je dan in het archief zetten. Maar dit kan ds. Goorhuis toch niet willen!